

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук,
старшого дослідника, доцента
Чиханцової Олени Анатоліївни на дисертацію
Базиленко Катерини Павлівни
«Психологічні складові соціальної акомодатії вимушених
переселенців», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
зі спеціальності 053 Психологія

Актуальність теми дисертації, зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження «Психологічні складові соціальної акомодатії вимушених переселенців» є безперечно актуальною, особливо в контексті сучасних соціально-політичних подій, які спричинили масове переміщення населення як у межах України, так і за її кордони. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб формує нові виклики для системи психологічної допомоги, діяльності соціальних служб і суспільства в цілому. У цьому контексті соціальна акомодатія постає як ключова умова ефективної інтеграції особистості в нові соціальні умови, що впливає не лише на її індивідуальне психологічне благополуччя, а й на загальну соціальну стабільність приймаючих громад. Дослідження психологічних чинників, які зумовлюють ефективність цього процесу, дає змогу глибше осмислити механізми подолання кризових станів, формування адаптивних стратегій поведінки та збереження особистісної цілісності в умовах зміни життєвого середовища.

Обрана тема відповідає актуальним потребам українського суспільства, спрямована на вирішення прикладних завдань психології, а також має значний теоретичний потенціал для подальшого розвитку знань у галузі соціальної психології, психології особистості та кризової інтервенції.

Дисертаційне дослідження цілком логічно вписується у ширший контекст актуальних наукових завдань соціальної психології, зокрема в питання забезпечення психологічного благополуччя особистості у складних

соціальних обставинах та виконане в межах наукових розробок комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної психології «Генеza та соціально-психологічні детермінанти психологічного благополуччя особистості» (РК №332 зареєстрована в УкрІНТЕІ, № держреєстрації 0123U101274).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Представлена наукова праця Катерини Павлівни вирізняється логічною структурою, послідовністю викладення матеріалу, належним обґрунтуванням наукових положень і висновків. Методичний апарат дослідження є адекватним поставленим завданням, а добір психодіагностичних методик – релевантним змісту досліджуваного явища. Висновки, сформульовані на основі емпіричних даних, загалом коректно узагальнені та підкріплені результатами дослідження. Методичні рекомендації, запропоновані авторкою, мають практичну цінність.

На основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричного вивчення проблематики, Катерині Павлівні вдалося уточнити наукові уявлення про соціальну акомодацию як механізм підтримки психологічного благополуччя особистості у кризових соціальних обставинах. Отримані результати дозволяють розширити практичні підходи до психологічного супроводу вимушених переселенців, а також слугують підґрунтям для розроблення науково обґрунтованих програм психологічної допомоги, що враховують особливості соціальної взаємодії, групової підтримки та адаптації до нових умов проживання.

Теоретична значущість дисертаційного дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про соціальну акомодацию вимушених переселенців як цілісний процес активного пристосування до нових соціокультурних та економічних умов життєдіяльності. На нашу думку, уваги заслуговує запропонована дисертанткою структурна модель соціальної акомодации, яка охоплює когнітивний, індивідуально-особистісний та поведінковий компоненти. Отримані емпіричні дані доповнюють і конкретизують сучасні наукові підходи до розуміння

соціальної акомодатії як одного з ключових чинників збереження психологічного благополуччя особистості в умовах життєвих змін.

Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування його результатів у діяльності практичних психологів, соціальних працівників, волонтерів, а також у процесі розроблення програм адаптаційної підтримки на рівні місцевих громад і державних інституцій. Запропоновані дисертанткою методика «Ситуації» та проєктивні есе на теми «Сьогодення — Минуле — Майбутнє» і «Я, Ми, Вони» мають прикладне значення, оскільки дають змогу своєчасно ідентифікувати представників груп ризику та спрямовувати корекційну роботу на розвиток пошукової активності, що, своєю чергою, сприяє успішній соціальній акомодатії в нових умовах проживання.

Наукова новизна досліджень авторки полягає в тому, що уточнено розуміння соціальної акомодатії вимушених переселенців як процесу активного пристосування до нових соціальних, культурних та економічних умов із залученням до життя приймаючих громад. Представлено структурну модель соціальної акомодатії та виокремлено два основні типи поведінки переселенців — пасивно-підкорюваний і провокуючий. Набули подальшого розвитку уявлення про основні напрямки соціально-практичної роботи з вимушеними переселенцями у приймаючих громад.

Загалом наукова праця характеризується чіткістю та логічністю на всіх етапах її виконання — як на етапі обґрунтування науково-дослідного апарату (визначення актуальності теми, об'єкта, предмета, мети, завдань, методологічних засад і методів дослідження), так і під час послідовного викладення змісту розділів та формулювання висновків.

Дисертаційна робота Базиленко Катерини Павлівни належно структурована і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Науковий зміст, термінологія та стиль викладення результатів дослідження відповідає встановленим державним стандартам та вимогам. Основні результати

опубліковані у 8 публікаціях повністю відображені основні результати дисертації, з яких 4 статті у наукових виданнях із психології (з них 3 статті – у наукових фахових виданнях з психології, включених до переліку, затверджених МОН України, 1 стаття - у міжнародному періодичному виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних), 4 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Розглянемо роботу детальніше. Дисертація становить собою рукопис загальним обсягом 208 сторінок, а її основний зміст викладено на 187 сторінках. При цьому робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, який налічує 163 найменування, із яких 35 іноземними мовами. У роботі представлено 2 рисунки та 17 таблиць. Все це дозволило авторці детально відобразити хід та результати дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт і предмет, сформовано мету, викладено завдання та теоретико-методологічні основи, визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено дані про апробацію отриманих результатів, а також впровадження їх у практику.

У першому розділі «Теоретико-методологічне підґрунтя вивчення психологічних складових соціальної акомодатії вимушених переселенців» представлено аналіз наукових підходів до розуміння соціальної акомодатії, адаптації та психологічного благополуччя особистості в умовах вимушених змін соціального середовища.

У другому розділі «Методична база та методи дослідження психологічних складових соціальної акомодатії вимушених переселенців» змістовно описано процедуру емпіричного дослідження, обґрунтовано вибір методик і характеристику вибірки. Особливу увагу приділено валідності та надійності застосованих психодіагностичних інструментів для вивчення акомодатійного потенціалу переселенців.

У третьому розділі «Емпіричне дослідження психологічних складових соціальної акомодатії вимушених переселенців» продемонстровано результати емпіричного дослідження, в рамках якого було визначено основні психолого-поведінкові характеристики вимушених переселенців, що впливають на їх соціальну адаптацію. Виявлено відмінності у когнітивному, індивідуально-особистісному та поведінковому компонентах соціальної акомодатії залежно від рівня психологічної стійкості. Дослідження також виявило, що переселенці з високою психологічною стійкістю демонструють більш активну інтеграцію в нове соціальне середовище, тоді як особи з низьким рівнем стійкості відчують труднощі у налагодженні контактів та адаптації. Окрім того, були виявлені типи поведінки, такі як пасивно-підкорюваний та провокуючий типи, які по-різному впливають на процес соціальної акомодатії, а також запропоновано методи корекції для кожної групи з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Дисертаційна робота Катерини Павлівни оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Ознак порушення дисертанткою академічної доброчесності не встановлено.

Загалом, позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати, все ж вважаємо за доцільне вказати на деякі дискусійні положення та висловити зауваження й побажання щодо окремих результатів дослідження:

1. У першому, теоретичному, розділі дисертації здійснено аналіз наукових підходів до розуміння понять адаптації, асиміляції та акомодатії вимушених переселенців, а також розглянуто різні аспекти процесу акомодатії. Разом із тим, з метою посилення теоретичної бази дослідження, доцільним виглядає розширення кількості прямих посилань на конкретні наукові джерела, особливо при викладенні концепцій і підходів провідних учених. Зокрема, це стосується таких фраз, як: «з точки зору багатьох вчених...» (с. 36), «нині акомодатію

розглядають як форму соціальної активності особистості...» (с. 43), «аналіз наукових періоджерел дозволяє зробити припущення...» (с. 43) тощо. Уточнення, кого саме має на увазі авторка, дало б змогу більш ґрунтовно обґрунтувати положення роботи та продемонструвати глибший рівень опрацювання наукової літератури з досліджуваної тематики.

2. У третьому розділі дисертації, відповідно до поставленої мети емпіричного дослідження, здійснено розподіл вибірки за віком (від 20 до 50 років). Водночас у дослідженні подано результати і для групи підлітків, що дещо виходить за межі окресленого вікового діапазону. Було б також доцільно розглянути можливість урахування таких змінних, як стать, професійна зайнятість та тривалість проживання вимушених переселенців на новому місці. Це могло б додатково поглибити аналіз складових соціальної акомодатії.
3. У пункті 3.5 третього розділу роботи представлено методичні рекомендації щодо розвитку соціальної акомодатії вимушених переселенців, що, безперечно, є цінним прикладним результатом дослідження. На наш погляд, доречним було б уточнення, які саме емпіричні показники та результати дослідження були враховані при їх розробленні. Це дозволило б краще зрозуміти зв'язок між теоретико-емпіричною частиною дисертації та практичними напрацюваннями авторки.

Висловлені зауваження жодним чином не знижують наукової цінності представленого актуального, цілісного й самостійно виконаного дослідження та його наукових результатів. Вони мають дискусійний характер і не впливають на обґрунтовану вище загальну високу оцінку роботи Базиленко Катерини Павлівни.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертаційна робота Базиленко Катерини Павлівни «Психологічні складові соціальної акомодатії вимушених переселенців» є завершеною науковою працею. За

актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів, обґрунтованістю наукових висновків, їх достовірністю, якістю оформлення відповідає вимогам нормативних актів щодо дисертацій, зокрема, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 зі змінами внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 року та №502 від 19.05.2023 року, а її авторка, Базиленко Катерина Павлівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,
старший дослідник, доцент,
в.о. завідувача лабораторії психології
особистості імені П.Р. Чамати
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України

Олена ЧИХАНЦОВА

